

Małgorzata Makarska *

PRAWA OFIAR PRZESTĘPSTW HANDLU LUDŹMI W KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z 1997 ROKU

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. jest aktem normatywnym mieszczącym w sobie podstawowy katalog praw i wolności człowieka. W art. 5 zawarta jest deklaracja wskazująca, że Rzeczpospolita Polska zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela. Rozwinięcie tej zasady znajduje się w rozdziale II zatytułowanym: „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Dokonując analizy norm konstytucyjnych należy dojść do wniosku, iż wiele z wymienionych tam praw odnosi się do ofiar przestępstw, w tym przestępstwa handlu ludźmi.

1. Prawo do poszanowania godności człowieka

Ustrojodawca w art. 30 Konstytucji stanowi: *Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.*

Podstawę godności człowieka stanowi jego rozum i wolność oraz to, że człowiek jest celem samym w sobie i nie może być przez nikogo użyty jako środek. Godność jest zdolnością do podejmowania własnych decyzji i swobodnego działania.

---

* Dr Małgorzata Makarska, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, ul. Krakowskie Przedmieście 62, 20-400 Lublin; e-mail: malgorzatasecret@gmail.com

Przestrzeganie godności ofiary handlu ludźmi i traktowanie jej z należytyym szacunkiem, powinno leżeć u podstaw działania organów ochrony prawnej. Poszanowanie godności człowieka, z jednej strony oznacza zakaz podejmowania przez, np. prokuraturę, policję, sądy, jakichkolwiek działań, które naruszałyby godność człowieka, z drugiej strony organy te są zobowiązane do podejmowania działań, które służyć będą realizacji zasady godności człowieka czyniąc ją realną. Przejawem takiego działania jest m.in. wykorzystywanie systemu gwarancji procesowych w toku postępowania karnego mających chronić człowieka przed nadmierną i nieuzasadnioną ingerencją w jego wolności i prawa. Ochrona godności pokrzywdzonego handlem ludźmi wyrażać się będzie chociażby w możliwości wyłączenia jawności rozprawy, zastrzeżenia danych osobowych, jednorazowego przesłuchania przez sąd pod nieobecność oskarżonego.

2. Prawo do sądu

Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji: *Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.*

Prawo do sądu jest jedną z podstawowych gwarancji bezpieczeństwa prawnego. Stanowi ono prawo podmiotowe przysługujące jednostce w stosunku do państwa. Powszechnie przyjmuje się, że prawo do sądu wynika również z art. 77 ust. 2 Konstytucji, zakazującego zamykania przez ustawę drogi sądowej w zakresie dochodzenia przez jednostkę jej konstytucyjnych wolności i praw.

W art. 77 Konstytucji postanowiono: *Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.*

Prawo do sądu obejmuje:

a) **Prawo dostępu do sądu**, a więc prawo uruchomienia procedury przed sądem – organem o określonej charakterystyce, tj. niezależ-

nym, bezstronnym, niezawisłym – z żądaniem określonego ustalenia stanu prawnego jednostki w sytuacji nie tylko naruszenia jej praw i wolności, ale również w sytuacji odczuwalnej przez nią niepewności i niejasności.

b) **Prawo odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej** oznacza zastosowanie sprawiedliwej procedury – tzn. takiej, która powinna zapewniać stronom uprawnienia procesowe stosowne do przedmiotu prowadzonego postępowania. Wymóg sprawiedliwego postępowania zakłada bowiem dostosowanie jego zasad do specyfiki rozpoznawanych spraw zgodnie z wymogami nałożonymi przez przepisy proceduralne.

c) **Prawo do wyroku sądowego**, a więc prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd.

Zatem prawo do sądu określone w Konstytucji jest ujmowane bardzo szeroko. Dowodzi tego orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, zgodnie z którym jakiegokolwiek przeszkody niezależne od woli stron, zarówno faktyczne, jak i prawne (w tym wysokie koszty i niemożność uzyskania zwolnienia od nich), są sprzeczne z prawem do sądu.

3. Prawo do rzetelnego procesu

Ustrojodawca w art. 45 ust. 1 Konstytucji stanowi: *Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.*

Artykuł ten stanowi źródło nie tylko wyżej omawianego prawa do sądu, lecz również prawa do rzetelnego procesu, które to jest jedną z fundamentalnych gwarancji realizacji praw ofiar handlu ludźmi.

Na prawo do rzetelnego procesu składają się następujące zasady:

a) **Prawo do rozpatrzenia sprawy przez sąd właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły.** **Sąd właściwy** to sąd, któremu Konstytucja lub ustawy powierzają kompetencje rozpatrzenia określonej sprawy. **Sąd**

niezależny to organ odrębny od innych organów państwowych. **Niezawisłość** oceniania jest w kontekście sposobu powoływania sędziów, istnienia gwarancji przed naciskami zewnętrznymi, natomiast **bezstronność** związana jest z aspektem subiektywnym, takim jak brak osobistych uprzedzeń sędziów oraz aspektem obiektywnym, takim jak istnienie i możliwość skutecznego skorzystania z gwarancji i mechanizmów pozwalających wykluczyć stronniczość. Strona, w której przekonaniu sąd jest stronniczy, ma prawo domagać się zmiany sędziego.

b) **Prawo do rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie.** Konstytucja gwarantując prawo do rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki nie określa żadnych terminów, wskazujących, kiedy dane postępowanie ma być zakończone. Nie istnieje żadna generalna reguła wykształcona przez orzecznictwo, pozwalająca określić rozsądny termin rozpoznania sprawy, a rozstrzygnięcie w tym zakresie zależy od okoliczności konkretnego przypadku. Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekając w sprawach skarg na przewlekłość postępowania bada przede wszystkim, jak skomplikowany jest konkretny przypadek. Jeżeli bowiem problemy prawne, przedstawione do rozstrzygnięcia były złożone i trudne, to należy przyjąć, iż sąd potrzebował na nie więcej czasu. Jednakże w sytuacji, gdy pokrzywdzony odczuwa, iż jego prawo do rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki zostało naruszone jest uprawniony do złożenia skargi na przewlekłość postępowania¹, która to jest realizacją gwarancji konstytucyjnej określonej w art. 45 ust. 1.

Zatem rzetelny proces to nie tylko taki, który jest prowadzony obiektywnie i w którym realizowane są uprawnienia procesowe pokrzywdzonego związane m.in. z odpowiednim jego przesłuchaniem, reprezentacją prawną, ale również proces szybki i sprawny. Bowiem w in-

---

¹ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Dz. U. Nr 179, poz. 1843.

teresie pokrzywdzonego leży przypisanie winy sprawcy przestępstwa i wydanie wyroku uwzględniającego również zobowiązanie oskarżonego do naprawienia szkody, jeżeli taka została wyrządzona.

4. Prawo do wyłączenia jawności rozprawy

Art. 45 ust. 2 Konstytucji stanowi: *Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny (...).*

W przypadku ofiar przestępstw handlu ludźmi Konstytucja gwarantuje im możliwość ubiegania się o wyłączenie jawności rozprawy, zasadniczo ze względu na ochronę życia prywatnego. Przykładem realizacji wskazanej zasady jest art. 360 Kodeksu postępowania karnego, zgodnie z którym sąd ma obowiązek wyłączyć jawność rozprawy, m.in. jeżeli jawność mogłaby naruszyć ważny interes prywatny.

Ważny interes prywatny uzasadnia wyłączenie jawności wówczas, gdy na rozprawie mogą być roztrząsane szczegóły życia intymnego lub ze sfery prywatności uczestnika postępowania. Sfera życia intymnego obejmuje fakty dotyczące jednostki i jej przeżyć, które w zasadzie nie są przez nią ujawniane nawet osobom najbliższym i których ujawnienie przed kimkolwiek wywołuje uczucie wstydu i zakłopotania. Sfera prywatności natomiast obejmuje życie rodzinne i sąsiedzkie, życie w gronie przyjaciół, a także stosunek do kolegów. Wyłączenie jawności ma zaoszczędzić zbędnych przykrości, a także wpłynąć na uzyskanie prawdziwych informacji; obawa kompromitacji w oczach osób siedzących na sali może być silnym bodźcem do zatajania pewnych faktów lub zaprzeczania im².

---

² R. Stefański, *Komentarz do art. 360 Kodeksu postępowania karnego*, Lex nr 69515.

5. Prawo do ochrony życia prywatnego

Ustrojodawca w art. 47 Konstytucji stanowi: *Każdy ma prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.*

Życie prywatne to przymioty, wewnętrzne przeżycia osobiste (jednostkowe) człowieka i ich oceny, refleksje dotyczące wydarzeń zewnętrznych i jego wrażenia zmysłowe, a także stan zdrowia³ oraz sytuacja majątkowa⁴. Nie są one w założeniu przeznaczone do upowszechniania i sam zainteresowany decyduje o kręgu osób, z którymi zechce się nimi podzielić. Tak rozumiane życie prywatne odnosi się generalnie do życia: osobistego, towarzyskiego, nienaruszalności mieszkania, tajemnicy korespondencji i ochrony informacji dotyczących danej osoby – lakonicznie można ją opisać jako „prawo do pozostawienia w spokoju” czy „prawo jednostki do bycia pozostawioną samej sobie”.

Życie rodzinne, aczkolwiek związane z prywatnym, dotyczy już szerszej sfery przeżyć i zdarzeń związanych z rodziną pojętą nie tylko jako zespół osób prowadzących z danym człowiekiem wspólne gospodarstwo domowe. Obejmuje ono także pewne doświadczenia (tajemnice) przeszłych pokoleń danej rodziny i pamięć o nich oraz przeżycia, wrażenia, przyzwyczajenia, itp. członków obecnej rodziny. Tutaj także sam członek rodziny decyduje o kręgu osób, z którymi zechce się nimi podzielić.

Swoboda decydowania o swoim życiu osobistym i o własnym postępowaniu jest nierozzerwalnie związana z integralnością fizyczną i psychiczną każdej jednostki, z gwarancją istnienia sfery prywatnej, której immanentnym składnikiem jest przyznanie człowiekowi prawa do

---

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 maja 1998 r., U 5/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 46.

⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1997 r., K 21/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 23.

życia własnym życiem układanym, według własnej woli, z ograniczeniem do niezbędnego minimum wszelkiej ingerencji zewnętrznej.

6. Prawo do wnoszenia środków zaskarżenia

Art. 78 Konstytucji stanowi: *Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżenia określa ustawa.*

Konstytucja gwarantuje kontrolę wydanego orzeczenia poprzez wnoszenie środków odwoławczych od rozstrzygnięć wydanych w pierwszej instancji. Tryb i środki zaskarżenia regulują przepisy proceduralne, które w przypadku orzeczeń sądowych przewidują dwuinstancyjność. Kodeks postępowania karnego wskazuje na dwa podstawowe środki zaskarżenia – zażalenia i apelacje. Przysługują one co do zasady stronom. Ofiara handlu ludźmi będąc pokrzywdzonym jest stroną postępowania przygotowawczego, zatem może zaskarżać każde rozstrzygnięcie, od którego przysługuje środek odwoławczy. W postępowaniu przed sądem, pokrzywdzony również jest uprawniony do zaskarżania orzeczeń, z tym, że w większości przypadków wymaga się od niego występowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego, prywatnego lub powoda cywilnego, czyli strony procesu.

7. Prawo dzieci do szczególnej troski ze strony państwa

Art. 72 Konstytucji stanowi: *1) Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. 2) Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. 3) W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. 4) Ustawa określa uprawnienia i kompetencje Rzecznika Praw Dziecka.*

W zakresie praw, które Konstytucja gwarantuje ofiarom handlu ludźmi, wyodrębnić należy również te, którymi otoczone są dzieci. Konstytucja nie tylko deklaruje ochronę dziecka, ale również wprowadza prawo każdego (może to zatem czynić każda osoba) do żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Zatem zakres obowiązków władz w zakresie pomocy dzieciom został zakresłony szeroko. Chodzi wszak o to, by zapewnić im wychowanie właściwe zarówno w sensie fizycznym, jak i moralnym.

Art. 72 Konstytucji daje podstawę do wyodrębnienia następujących praw dzieci – ofiar handlu ludźmi:

- a) Prawo do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
- b) Prawo dzieci pozbawionych pieczy rodzicielskiej do opieki i pomocy władz publicznych.
- c) Prawo dziecka do bycia wysłuchanym i uwzględnienia jego zdania.
- d) Prawo do skorzystania z pomocy Rzecznika Praw Dziecka.

Ponadto, z gwarancji określonej w art. 70 Konstytucji wynika:

- e) Prawo dzieci do edukacji.

Art. 70 Konstytucji stanowi: *1) Każdy ma prawo do nauki (...). 2). Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. (...). 4) Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej organizacyjne dla uczniów i studentów.*

8. Prawo do swobody wypowiedzi

Art. 54 Konstytucji stanowi: *1) Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji (...).*

Swoboda wyrażania poglądów, a także pozyskiwania i rozpowszechniania informacji zajmuje zasadnicze miejsce wśród wolności konstytucyjnych. Prawo to odnoszone jest głównie do działalności mediów. Jednakże z treści tego artykułu można wywieść również prawo ofiar handlu ludźmi do swobodnej i nieskrępowanej wypowiedzi, np. podczas przesłuchania, a także możliwość pozyskiwania informacji o przysługujących im prawach oraz o postępowaniu toczącym się z ich udziałem. Szczegółowy zakres dostępu do informacji oraz sposób zapewnienia swobodnej wypowiedzi realizowane są przez przepisy poszczególnych ustaw.

9. Prawo do bezpłatnego leczenia

Zgodnie z artykułem 68 Konstytucji: *1) Każdy ma prawo do ochrony zdrowia (...). 2) Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa.*

Opieka zdrowotna to nie tylko dostęp do świadczeń zdrowotnych, ale także prawo do informacji medycznej, prawo do poszanowania intymności, prawo do wyrażenia zgody na zabieg medyczny. Polski system opieki zdrowotnej oparty jest na modelu ubezpieczeniowym. Zgodnie z art. 68 ust. 1 Konstytucji, każdy ma prawo do ochrony zdrowia. Prawo to jest prawem każdego człowieka, to tzw. prawo socjalne, które przysługuje zarówno ubezpieczonym, jak i nieubezpieczonym. Prawo dostępu do systemu ochrony zdrowia, którego istnienia władza publiczna jest gwarantem, dotyczy wszystkich (zarówno cudzoziemców będących obywatelami innych państw, jak i apatrydów). Prawo to wiąże się niewątpliwie z innymi prawami konstytucyjnymi, a zwłaszcza z godnością człowieka i prawną ochroną życia. W związku z tym zakazane są wszelkie ograniczenia w dostępie do systemu ochrony zdrowia ze względu na cechy osobiste jednostki. Natomiast norma zawarta w art.

68 ust. 2 Konstytucji zapewnia jedynie obywatelom polskim dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Dostęp ten musi być równy i niezależny od sytuacji materialnej obywatela, m.in. zgodnie z art. 32 Konstytucji gwarantującym równe traktowanie. Ponadto, norma art. 68 ust. 3 Konstytucji nakłada również na władze publiczne obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku. Świadczenia opieki zdrowotnej obejmują także bezpłatną pomoc psychologiczną.

Zakończenie

Z nadrzędności Konstytucji jako aktu normatywnego wynika dla ustawodawcy obowiązek uchwalania prawa prowadzącego do realizacji postanowień w niej zawartych. Zatem pozostałe akty prawa polskiego powinny respektować prawa gwarantowane konstytucyjnie. Prowadzi to do kolejnego wniosku, iż przepisy innych ustaw nie mogą ograniczać praw ofiar przestępstw wynikających z Konstytucji, bowiem w sytuacji niezgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ustawodawca zobowiązany będzie do zmiany prawa w tym zakresie.

Bibliografia

Źródła prawa

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o *skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki*, Dz. U. Nr 179, poz. 1843.

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 maja 1998 r., U 5/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 46.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1997 r., K 21/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 23.

Literatura

Stefański, Ryszard. *Komentarz do art. 360 Kodeksu postępowania karnego*. Lex nr 69515.

Rights of Human Trafficking Crime Victims' in the Polish Constitution from 1997

Summary

This article presents the rights guaranteed by the Polish Constitution to the victims of human trafficking crime which include: the right to respect of human dignity, the right to court, the right to a fair trial, the right to privacy, the right of children to special care from the state, the right to freedom of expression, the right to free medical treatment.

Słowa kluczowe: prawo do sądu, prawo do rzetelnego procesu, prawo do życia prywatnego, ofiary

Key words: the right to court, the right to a fair trial, the right to privacy, victims

Information about Author: MALGORZATA MAKARSKA Ph.D., National School of Judiciary and Public Prosecution, ul. Krakowskie Przedmieście 62, 20-400 Lublin, Poland; e-mail: malgorzatasecret@gmail.com